

Nada DRAGOJEVIĆ¹
Ivona MILAČIĆ VIDOJEVIĆ
Univerzitet u Beogradu,
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

TEORIJE PORODIČNOG FUNKCIONISANJA

U članku se razmatraju odlike funkcionalnih i disfunkcionalnih porodičnih sistema i teorijski modeli koji objašnjavaju razlike u funkcionisanju porodičnih grupa. Jedna grupa teorijskih modela pokušava da otkrije dimenzije funkcionisanja i položaje na ovim dimenzijama koji određuju funkcionalnost porodične grupe. Druga grupa teorija polazi od razvojnog modela tražeći da otkrije razvojne faze kroz koje porodica prolazi tokom određivanja pravila, uloga i vrednosti u porodičnim odnosima, uspostavljanja granica porodičnog sistema i tokom oformljenja porodičnog identiteta.

U okviru ovih teorija traže se odgovori na pitanja kako se održava ili remeti stabilnost, prilagodljivosti i kohezivnost porodične grupe, koji su kriterijumi zdravih ili poremećenih porodičnih interakcija i koje porodične snage omogućavaju celishodan tok razvoja porodice.

Ključne reči: porodični sistem, adaptabilnost porodice, kohezivnost porodice

UVOD

Fenomenu porodice najčešće pristupamo sa sociološkog ili psihološkog aspekta. Sa sociološkog aspekta, i istorijski posmatrano, porodična organizacija pretrpela je značajne promene, u strukturi, dinamici i prioritetu funkcija. Procesi industrijalizacije i urbanizacije doveli su do nestajanja patrijarhalne porodične strukture i njenih vrednosti, proširena porodica postaje nuklearna, dolazi do slabljenja

¹ E-mail: dragona47@gmail.com

porodične kohezije i do povećanja individualnosti članova porodične grupe, menja se raspodela uloga između polova, menjaju se stavovi o načinu sklapanja i funkciji braka, povećava se socijalna pokretljivost članova i slabe dotadašnji čvrsti bedemi porodične strukture. Zato se pojavljuju i novi oblici porodične organizacije. Prihvativši da u društvenom životu preuzima različite uloge, pojedinac traži da u okrilju porodičnog života zadovolji različite psihološke potrebe. Nemogućnost zadovoljenja ovih potreba dovodi do bržeg raspada savremene porodice u odnosu na istorijski stariju patrijarhalnu porodicu u kojoj su ekonomska funkcija i potreba za održanjem strukturalne stabilnosti porodične grupe imale veći značaj.

Za razliku od drugih socijalnih grupa, interpersonalne veze u porodičnoj grupi su složenije, trajnije, dublje i intenzivnije emocionalno obojene, unutarporodične interakcije su u većoj meri neformalne, a sklop uloga je manje ili više strukturisan i u velikoj meri uobličen kulturom. Dobro strukturisana i kohezivna grupa može da pruži egzistencijalne okvire, osećanje sigurnosti i prihvaćenosti, mogućnost izražavanja ličnih doživljaja, osećanje kompetentnosti, mogućnost rekonceptualizacije slike o sebi, mogućnost prihvatanja sebe i, u osnovi, može da zadovolji mnoge bazične ljudske potrebe. Ipak, mnoge porodične grupe ostaju nestrukturisane, neumrežene, haotične, pa ne uspevaju da na taj način zadovolje potrebe svojih članova.

Tradicionalni pristup porodici, prema Matejić-Đuričić (1999), je individualistički, redukcionistički, atomistički, deterministički i monokauzalni jer se problem analizira samo sa aspekta jednosmernog uzročno-posledičnog delovanja i odnosa.

Sistemski pristup porodici sadrži u sebi holistički i dinamički model porodice kao univerzalne (iako raznorodne) i osobene društvene grupe. U porodičnoj grupi razvoj individualnog i porodičnog identiteta se međusobno (na različite načine) prožimaju i dolazi do prihvatanja određenih uloga i do hijerarhijske raspodele moći i mogućnosti kontrole. Porodična grupa može da pruža ali i da uskraćuje. Doživljaji uskraćivanja (stvarnog ili zamišljenog) mogu da preko pojedinog člana porodične grupe deluju povratno i na celu porodicu. Stoga kod promene jednog člana treba menjati i njegovu grupu. (U savremenom psihološko-psihijatrijskom terapijskom pristupu to je postao i jedan od osnovnih principa. Kao i princip da se u podsticanju razvoja porodičnog sistema i u deblokiranju zau-

stavljениh i regresivnih razvojnih procesa treba oslanjati na zdrave porodične potencijale.)

Zato teorije koje zagovaraju sistemski pristup porodici ne prihvataju Frojdovo shvatanje porodice kao instrumenta za disciplinovanje i suzbijanje detetovih biološki fiksiranih nagona. Po Frojdom shvatanju, dete i roditelji su suprotstavljeni, pa i kada dete, razvivši superego, introjektuje roditeljski autoritet, (sa svim propisima i zabranama), superego i dalje ostaje oštro suprotstavljen idu i egu to jest suprotstavljen ostvarenju detetovih inherentnih potreba. Zato, po Frojdu, stav deteta prema roditeljima može jedino da bude ambivalentan, jer je otac autoritet koji štiti ali i preti, koji daje snagu ali i kastrira, dok majka daje ali i uskraćuje (ljubav, odobravanje). Prema Ekermenu (Ekermen, 1987), "bez savremenih saznanja o ulozi kulture u oblikovanju porodične konstelacije i roditeljskog funkcionisanja, Frojd je za svog života težio da izgradi stereotipne koncepcije porodičnih uloga oca, majke i deteta". Osnovna Ekermenova kritika Frojdovog stanovišta odnosi se na uticaje mehanicističkih shvatanja tog doba i primenu zakona termodinamike na koncepcije o razvoju ličnosti. Po ovoj koncepciji čovek je sistem zatvorene energije kojim vlada princip homeostaze. Nasuprot ovakvoj mehanicističkoj tezi, Ekermen (Ekermen, 1987:111) ističe sledeće stanovište Maksa Plancka: "S obzirom da, strogo govoreći, na svaki sistem deluju spoljni faktori – jer je potpuna izolacija u prirodi neostvarljiva – energija određenog sistema nikada ne može biti apsolutno konstantna."

Pokušavajući da zadrži pojam homeostaze, kao dobar teoretsko eksplikativni okvir, Ekermen razlikuje težnju ka statičnoj ravnoteži, kao sekundarnog procesa i odbrambenog mehanizma, i težnju ka elastičnom prilagođavanju promenama i održanju stepena ravnoteže i integrisanosti koji omogućava dalji rast. Odbrambena potreba za statičnom ravnotežom, po Ekermenu, izaziva emocionalnu dezintegraciju. Kao jedan od primera Ekermen navodi izrazitu potrebu za statičnom istovetnošću kod autističnih osoba, potrebu koja ugrožava njihov integritet. Ovako shvaćen princip homeostaze predstavlja mehanizam rasta a ne stagnacije, označava dinamičnu ravnotežu ili kontrolisanu nestabilnost i kreativnu prilagodljivost promenama.

Jedna od centralnih i složenih odlika porodične grupe jeste kohezivnost grupe, određena kao povezanost između članova porodice, kompatibilnost ili usklađenost potreba i ponašanja članova

grupe, vezanost za grupu ili privlačnost grupe za njene članove. U različitim grupama različiti su izvori kohezivnosti. Sociometrijska struktura grupe bitna je odrednica njene kohezivnosti. Veći broj međusobnih privlačenja pojačava grupnu kohezivnost. Kohezivnosti još doprinose grupna atmosfera, oblik grupne organizacije (autoritarni, demokratski ili anarhistički), stepen u kome se zadovoljavaju centralne potrebe i očekivanja pojedinih članova, oblici raspodele uloga i moći i sistemi komunikacija između članova grupe. U kohezivnijim grupama jače je osećanje sigurnosti njenih članova, ali i moć grupe da utiče na svoje članove.

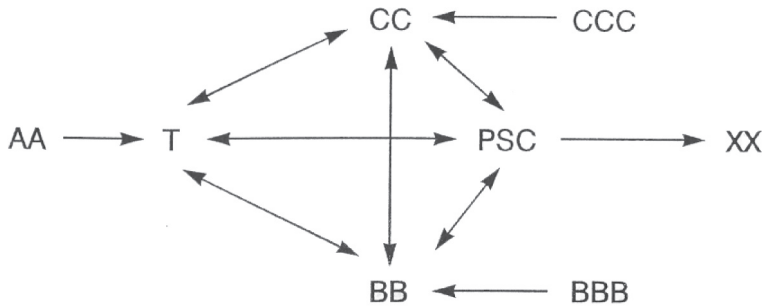
Prema N. Rotu (Rot, 1980:148), "u kohezivnim grupama se: a) lakše i brže formiraju grupne norme, b) spremnije usvajaju grupni ciljevi i grupne odluke, c) lakše se i brže donose odluke, d) potpunije se pridržava dodeljenih položaja i očekivanih uloga."

Kako se održava ili remeti stabilnost, prilagodljivost i kohezivnost porodične grupe i koje porodične snage omogućavaju celishodan tok razvoja porodice? Da li je i pod kojim uslovima moguće da se (i pored dinamičke međuzavisnosti porodičnih subsistema) funkcionalnost jednog sistema održi uprkos poremećajima u drugim sistemima. U pokušaju da se odgovori na različita pitanja teorija koje prihvataju sistemski pristup nastali su različiti modeli porodičnog funkcionisanja.

Teorijski modeli

U Hilovom ABC-X modelu porodičnog stresa (1949) neki neočekivani događaj (A), u kombinaciji sa porodičnim izvorom krize (B) i sa određivanjem tog događaja kao stresnog, od strane porodice (C), stvara krizu (X) to jest promenu koja zahteva nove oblike porodičnog prilagođavanja.

U proširenom Hilovom modelu (slika 1, prema Mitić, 1997:46), varijablama koje prethode krizi dodaju se i varijable koje slede krizu, kao što su dodatni stresni događaji i faktori prilagođavanja i rešavanja krizne situacije.

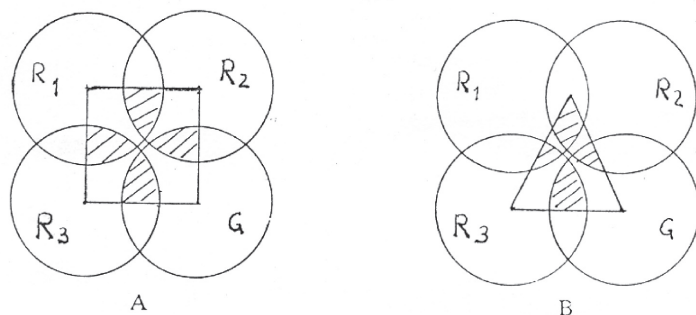
AA nagomilavanje zahteva koje stvara stresnu situaciju
T profil porodičnog funkcionisanja (tipologija)
CC porodična procena ukupne situacije
CCC porodična shema ili globalno stanovište
BB porodične snage, resursi i sposobnosti
BBB društveni resursi i podrška
PSC rešavanje problema i reakcije prevladavanja
XX nivo adaptacije ili vraćanje u krizu

Slika 1 - Porodična adaptacija na stres

Kreirajući svoj socijalno psihološki model porodice, Berger (1987) određuje porodicu kao formalnu, veoma kompleksnu grupu, sa velikim brojem osnovnih, trajnijih veza koje se odvijaju prema određenim pravilima, implicitnim ili eksplicitnim, i koje mogu da podstiču ali i da ugrožavaju razvoj porodičnog sistema, pojedinih članova i njihovih međusobnih odnosa.

Kao bitne odlike porodične grupe Berger (Berger, 1992:12) navodi: "Ona a) ima svoju organizaciju i strukturu, b) ima repertoar različitih uloga za svoje članove, c) ima spoljašnje i unutrašnje granice i d) ima ekonomiju potreba." Po Bergeru, porodični sistem može da se objasni preko četiri principa, ili četiri okvira porodičnog funkcionisanja, označenih akronimom RRRG. To su princip reda (R1), rada (R2), razmene (R3) i gladi (G). Ili, aspekti porodičnog sistema su strukturalni aspekt (R1), funkcionalni (R2), interaktivni (R3) i dinamsko motivacioni (G).

Ovaj model Berger (Berger, 1992:15) prikazuje grafički na sledeći način: (slika 2)

- A – šema četvoročlane porodice
B – šema tročlane porodice
- broj uglova odgovara broju članova porodice
 - šrafirani delovi predstavljaju intrapородičnu centralnu zonu
 - nešrafirani prostor u granicama porodice označava zonu čistog dejstva pojedinog faktora
 - delovi kruga izvan kvadrata ili trougla predstavljaju psihosocijalno okruženje porodice
 - kvadrat ili trougao šematski prikazuju porodicu

Slika 2.

Principi RRRG predstavljaju u ovom modelu principe ponašanja i organizovanja života ljudi kako u porodičnom, tako i u vanporodičnom okruženju.

Princip Reda (R1) je strukturalni princip porodičnog organizovanja, sistem manje ili više čvrstih pravila koja se prenose transgeneracijski, preko kojih porodica učestvuje u društvu i kulturi, ali koja rigidno ili kontroverzno primenjena mogu da izazovu krize porodičnog sistema ili pojedinih članova. Pomoću ovih pravila regulišu se odnosi između članova porodice, između porodice i vanporodične sredine i između porodice i prethodnih generacija roditelja. Ova pravila nameću prihvatanje tradicionalnih uloga i time regulišu određena ponašanja i odnose u porodici. Po Bergeru, porodični Red može da bude kooperativan, kompetitivan ili konfliktan. Predstavljen dimenzijom, jedan kraj čini planiranje i kontrola, a drugi stihijnost.

Drugi princip, princip Rada (R2) odnosi se na bihejvioralni, ekspresivni aspekt funkcionisanja porodice, na strukturisanje vremena kroz različite aktivnosti i ponašanja koja mogu da izraze neke potrebe i da utiču na stanja i odnose u porodici. Antiteza aktivnom strukturisanju vremena je pasivnost koja može da urušava druge potporene sisteme porodice.

Pod Razmenom (R3) se podrazumeva interaktivni, komunikacijski aspekt porodice, to jest kvalitet i oblik kontakata između članova grupe i uloga koje su prihvatili. Kvalitet emocionalne razmene jedan je od najznačajnijih pokazatelja i faktora stabilnosti i kohezivnosti porodičnog sistema. Dimenzionalno, jedan ekstrem ovog koncepta je bliskost a drugi emocionalna distanciranost i unutarporodični konflikti.

Princip Gladi (G) je motivacioni, odnosi se na potrebe, želje i očekivanja pojedinih članova porodične grupe i predstavlja suprotnu snagu kulturalno uslovljenom principu Reda. Shvaćen kao dimenzija, na jednom kraju ima zadovoljenje potreba a na drugom osujećenost.

U centralnoj zoni, po Bergeru, dolazi do prepokrivanja svih složenih interakcija između svih psiholoških faktora psihološke i socijalno psihološke strukture članova porodice.

Reformulišući koncepte koje su predložili Berger (1986,1991), Mus (Moos, 1981), Olson (1983) i Blum (Bloom, 1985), Goran Knežević (Knežević, 1994), u modelu predstavljenim akronimom GRADIR, navedenim konceptima dodaje još dva - demokratičnost i individuaciju.

Koncept Demokratičnosti može da se zamisli kao dimenzija sa demokratskom fleksibilnošću, s jedne strane, i autoritarnom krutošću, s druge. Odnosi se na interakcije između članova porodice zasnovanih na prihvaćenim ulogama, na sistemu donošenja odluka u porodici i na sposobnost porodičnog sistema da se menja i da menja pravila koja regulišu status i odnose između članova porodice.

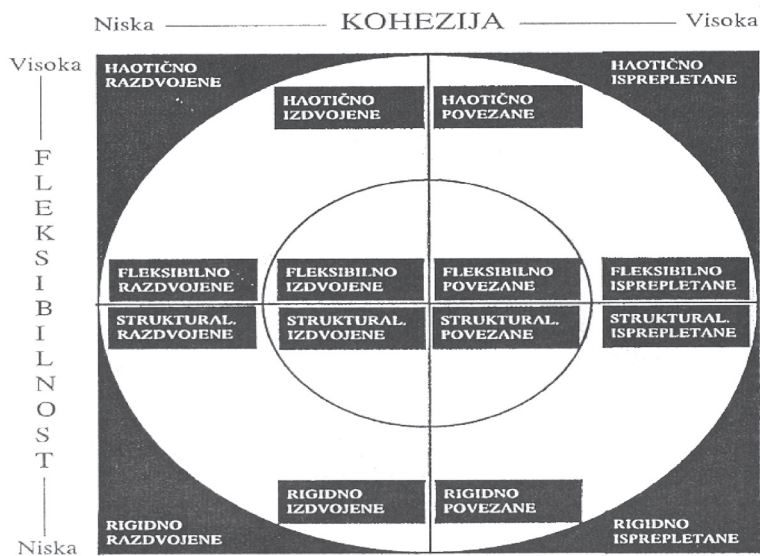
Koncept Individuacije označava stepen u kome porodica uspeva da stvori klimu u kojoj će se podsticati razvoj samosvesnosti, identiteta i individualnosti pojedinih članova. U nekim porodicama, međutim, razvijaju se odnosi prisilne, simbiotske bliskosti koji onemogućavaju ili usporavaju proces individuacije. S jedne strane ovog kontinuuma je individuacija, a s druge, simbioza.

U modelu GRADIR pretpostavljaju se različiti pravci i intenziteti međusobnih uticaja ovih dimenzija. Dalje, navodi Knežević, "pretpostavka je da su neke od dimenzija 'bazičnije' od drugih. Činjenica da su neke od dimenzija bazičnije ne znači da su one značajnije za objašnjenje ukupne varijanse porodičnog ponašanja, već da su na neki način dublje pozicionirane u sistemu, u tom smislu što će one

uticati na druge dimenzije, dok se obratan uticaj ne očekuje.” (prema Mitić, 1997:17)

U pokušajima nalaženja koncepata kojima bi se što potpunije i adekvatnije opisalo i objasnilo funkcionisanje porodice, značajno mesto zauzima cirkumpleks model Dejvida Olsona. Polazeći od preko pedeset koncepata korišćenih u opisivanju i objašnjavanju porodičnog i bračnog funkcionisanja, Olson je došao do tri osnovne dimenzije pomoću kojih, smatrao je, može da se objasni celokupna varijansa (kako zdravog, tako i poremećenog) porodičnog funkcionisanja. Tri osnovne dimenzije, po Olsonu, jesu porodična kohezivnost, adaptabilnost ili fleksibilnost i komunikacija.

Ukrštanjem dve od ove tri dimenzije, kohezivnosti i fleksibilnosti, sa po četiri nivoa svake od njih, dobijeno je šesnaest tipova porodičnog funkcionisanja, što je grafički prikazano na sledeći način (slika 3, prema Mitić, 1997:17).

Slika 3 – Circumplex model braka i porodice

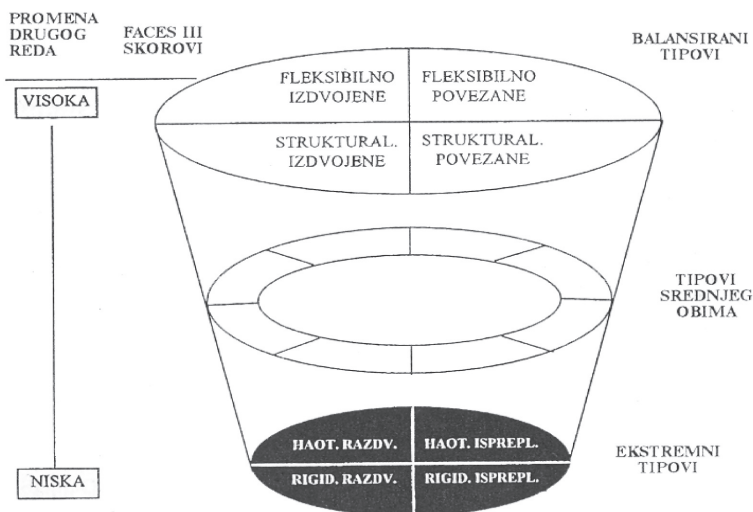
Dimenzija porodične kohezivnosti, određena kao emocionalna povezanost između članova porodice, odnosi se na stepen u kome članovi porodičnog sistema mogu da, bez konfuzije ili suprotstavljanja, oforme i lični i porodični identitet. Niska kohezivnost ukazuje

na jači stepen nezavisnosti i na slabo vezivanje članova porodične grupe, a visok stepen kohezivnosti na slabiju mogućnost individualizacije članova. Visok ili nizak skor na ovoj dimenziji povećava, u kombinaciji sa ekstremnim skorom na dimenziji porodične adaptabilnosti, rizik lošeg funkcionisanja porodice.

Dimenzija porodične adaptabilnosti ili fleksibilnosti najšire je shvaćena kao sposobnost porodičnog sistema da se menja. Prestrukturisanje raspodele moći, uloga i pravila kojima se regulišu unutarporodični odnosi značajno je naročito u kriznim situacijama, kada je potrebno da se održi relativna stabilnost porodičnog sistema. Različite porodice su u različitoj meri sposobne da odgovore takvim zahtevima. I u ovoj dimenziji niski ili visoki skorovi (to jest haotičan ili rigidan sistem uloga, odnosa i pravila) ukazuju na loše funkcionišuće porodice.

Od načina porodične komunikacije, kao treće dimenzije u Olsonovom modelu zavisi i kohezivnost i adaptabilnost porodice. Ova se dimenzija odnosi na sposobnost učestvovanja u osećanjima, potrebama i željama drugih članova porodice i ogleda se u stepenu razvijenosti pozitivnih komunikacionih veština, kao što su empatija, reflektujuće slušanje, komentari podrške i slično, ili negativnih komunikacionih veština, kao što su dvostruke poruke, dvostruke komunikacije, kritizerstvo itd.

Svoj cirkumpleks model Olson je prikazao i kao trodimenzionalni model braka i porodice (slika 4, prema Mitić, 1997:19), u okviru koga govori o promenama prvog i drugog reda. Pod promenama prvog reda podrazumeva promene unutar sistema, bez promene osnovnog porodičnog sistema. Kod promena drugog reda menja se tip porodičnog sistema i to bilo u dužem vremenskom razdoblju, u različitim fazama životnog ciklusa porodice, ili u kraćem vremenskom periodu, u stresnim situacijama, normativnim ili nenormativnim. Po Olsonu, kod ekstremno neuravnoteženih tipova porodičnog funkcionisanja slaba je mogućnost za promene drugog reda, oni ostaju čvrsto ukotvljeni u bedeme svog, makar i haotičnog, porodičnog zdanja.

Slika 4 – Trodimenzionalni Circumplex model braka i porodice

Pored navedenih, ima modela koji polaze od shvatanja porodice kao sistema, ali stavljaju jači naglasak na razvojnost porodice. Jedan takav model jeste model Životne istorije porodice Stejnglasa i saradnika (Steinglass et al., 1987). Po ovom modelu glavni zadaci porodice, od kojih svaki dominira u nekoj od razvojnih faza porodice, jesu određivanje porodičnih granica, otkrivanje okosnica oko kojih se organizuje porodični život, razvijanje zajedničkih pravila, stavova i vrednosti i oformljenje porodičnog identiteta. Osnovni razvojni koncepti jesu morfostaza, kao tendencija otpora prema promenama, i morfogeneza, kao potencijal za rast i razvoj sistema. Za skladno porodično funkcionisanje i prolaženje kroz razvojne cikluse važno je uravnotežavanje ova dva procesa. Po osnovnim pretpostavkama ovog modela, svaka porodica, kao sistem, prolazi kroz razvojne faze, nalik Eriksonovom epigenetskom principu razvoja identiteta. U ranoj fazi osnovni zadatak je uspostavljanje porodičnih granica i oformljenje porodičnog identiteta, kao nečeg novog i različitog od identiteta porodice porekla. U srednjoj, najdužoj fazi porodični sistem se stabilizuje kroz usvajanje skupa pravila u vezi sa ulogama i odnosima unutar porodice. U kasnoj fazi zbog priliva novih članova i različitih gubitaka naglasak se stavlja na zajedništvo i potrebu prenošenja porodičnog identiteta novoj generaciji.

Po modelu Proširenog životnog ciklusa Karterove i MekGoldrikove (Carter & McGoldrick, 1989), prvu fazu porodičnog ciklusa predstavlja odvajanje mlade (neoženjene-neudate) osobe od porodice porekla. Druga faza je formiranje bračnog para, kada dolazi do udruživanja dve porodice i kada mladi bračni par počinje da trasira porodične granice, uz problem odvajanja od porodičnog identiteta porodice porekla. Treća faza je porodica sa malim detetom, kada bračni par preuzima ulogu roditelja i ulogu odraslih. U sledećoj fazi, sa detetom adolescentom, menja se raspodela moći i autoriteta, pa granice treba da se menjaju. Porodica srednjeg doba zahteva reorganizaciju braka jer dolazi do odvajanja dece to jest do remećenja prethodno uspostavljene strukture. U porodici poznog doba do poremećaja porodične strukture mogu da dovedu promene u dotadašnjim radnim aktivnostima. U periodima prelaza iz jedne u drugu razvojnu fazu porodica je fleksibilnija, sklonija promenama, ali je i osetljivija. Nenormativni, neočekivani kritični životni događaji mogu da zaustave razvojni proces ili da ga vrate unazad. Rituali koji prate normativne događaje (kao što su venčanje, rođenje ili smrt člana porodice) po ovom shvatanju imaju funkciju smanjenja anksioznosti tako što pojedini član doživljava promenu kao deo porodičnog sistema.

Odlike funkcionalnih i disfunkcionalnih porodičnih odnosa

U porodicama koje optimalno funkcionišu, ili u funkcionalnim porodicama, bazična potreba za bliskošću i emocionalnom povezanošću treba da se uskladi sa potrebama za individuacijom i autonomijom pojedinih članova.

U različitim razvojnim fazama porodice značaj ove dve grupe potreba može da se menja. U porodici sa adolescentom, na primer, veći značaj dobijaju potrebe za osamostaljivanjem. Takođe, različite kulture mogu da podržavaju različite obrasce porodičnog funkcionisanja.

U funkcionalnim porodicama, pored navedenog, bitna je i nedvosmislena komunikacija, verbalna i neverbalna, zatim sposobnost rešavanja problema i fleksibilnost i polupropustljivost granica između pojedinih članova ili između porodičnih subsistema.

Mitić (1997: 32) navodi sledeće odlike funkcionalne porodice:

1. Povezanost članova u zajednicu koju karakteriše uzajamni odnos, međusobna briga i podrška,
2. respekt za individualne razlike i autonomiju,
3. nega, socijalizacija dece i briga o ostalim ranjivim članovima,
4. organizaciona stabilnost,
5. adaptabilnost odnosno fleksibilnost u odnosu na unutrašnje i spoljašnje zahteve za promenom i efikasno prevladavanje stresa,
6. otvorena komunikacija,
7. efikasno rešavanje problema i razrešavanje konflikata,
8. opšteprihvaćen sistem verovanja koji omogućava poverenje i povezanost sa prošlim i budućim generacijama,
9. etičke vrednosti i uvažavanje šire društvene zajednice i
10. adekvatni resursi za osnovnu ekonomsku sigurnost i psihosocijalnu podršku preko mreže proširene porodice i prijatelja, zajednice i širih socijalnih sistema.

Dve osnovne dimenzije porodičnog funkcionisanja, kohezivnost i adaptabilnost, optimalno usaglašene (u skladu sa razvojnom fazom porodice i sa zahtevima spoljašnje sredine) mogu da očuvaju porodični sistem (i kroz promene), da usklade razvojno-porodične i individualne potrebe i da uspešno prevladaju razvojno očekivane, kao i akcidentne životne događaje.

Kad govorimo o funkcionisanju porodice i poremećajima funkcionisanja bitno je da odredimo u kojoj razvojnoj fazi ili u kom periodu tranzicije dolazi do poremećaja. Životni ciklus pojedinca i porodice podrazumeva vremenske okvire određenih dešavanja i svako izlaženje iz ovih vremenski očekivanih događaja može da ugrozi funkcionisanje porodičnog sistema. Pripremljenost za određene događaje izgleda da u velikoj meri olakšava adaptaciju na promene. Neočekivani, neuvremenjeni, akcidentni događaji pogađaju bazičnu čovekovu potrebu za sigurnošću, redom i predvidivošću. Osetljivost na promene naročito je izražena u periodima tranzicije (između razvojnih faza), kada treba menjati individualne i porodične obrasce odnošenja i prevladavanja radi suočavanja sa razvojnim zadacima nove faze razvoja.

U dinamici porodičnog sistema deluju dve sile – centrifugalna i centripetalna. Ove sile utiču na fleksibilnost i permeabilnost granica

između pojedinih članova, između porodičnih sistema i između porodice i okruženja. Centripetalne sile jačaju porodičnu kohezivnost i smanjuju interakciju sa spoljašnjim okruženjem, što može da dovede do preterane umreženosti ili isprepletanosti. Centrifugalne sile slabe spoljašnje granice porodice i povećavaju distancu između članova porodice, što dovodi do preterane razdvojenosti.

Unutar porodičnog sistema sa preterano umreženim ili isprepletanim odnosima razvija se preterana, simbiotska emocionalna bliskost članova porodice koja otežava formiranje jasnih ego-granica. Pojačana kohezivnost i idealizovanje ovako dobro ušančene porodice i međusobno prezaštićivanje članova porodice ograničava njihovu autonomiju i individuaciju i ometa dobijanje socijalne podrške i komunikaciju sa sredinom. U ovakvim porodicama nesporazumi ugrožavaju čvrsto uspostavljenu strukturu odnosa, pa dovode do konflikata i do porasta unutrašnje porodične tenzije. Ovakav porodični sistem naročito je osetljiv u periodima tranzicije kada treba usvajati nove uloge i nove obrasce ponašanja, uz širenje ili sužavanje porodične mreže. Umreženi ili isprepletani porodični sistem u stresnoj situaciji može da postane još disfunkcionalniji.

Na drugom kraju kontinuuma nalaze se porodice u kojima je omogućena individuacija, ali u kojoj odnose između članova odlikuje distanciranost, hladna emocionalna atmosfera i konflikti. Varijabla adaptabilnosti, to jest sposobnosti sistema da se restrukturise odnosno da menja aranžmane moći, uloga, odnosa između članova i regulativnih pravila, takođe može da se izrazi na kontinuumu. Rigidan porodični sistem obezbeđuje kontinuitet i održava porodični "status quo", teško se prilagođavajući zahtevima za promenom ustaljenih pravila i obrazaca ponašanja i opirući se uticajima sredine. U ovakvim porodičnim sistemima postoje krute granice i fiksirana raspodela uloga i moći. Poremećaj u jednom subsistemu koriguje drugi subsistem (bračni, roditeljski, dečji), čime se sistem održava u statičnoj ravnoteži, u stanju bez promena i mogućnosti za razvoj.

Na drugom polu ovog kontinuuma nalaze se porodice sa haotičnim modelom organizacije. U ovim porodičnim sistemima granice između sistema su propustljive, raspodela moći i uloga je nejasna i promenljiva, pravila koja regulišu odnose između članova i funkcije i odgovornost pojedinih članova stalno se menjaju. Komunikacija može da bude poremećena, a poruke (verbalne ili neverbalne) mogu da budu maskirane, indirektne ili ambivalentne.

Po Bergerovom RRRG modelu (Berger, 1992:14) "disfunkcionalnu porodicu možemo opisati kao grupu koja je blokirala, deformisala ili monopolizirala barem jedan aspekt stanja i odnosa u porodici. Tako možemo razlikovati porodicu slabog reda ili rigidnog reda (Re-), slabog rada ili hiperaktivnu (Ra-), slabe komunikacije ili konfuzne, isprepletene komunikacije (Rz-) i porodicu frustrirane motivacije (G-)".

Rezimirajući odlike disfunkcionalnih porodica možemo da navedemo shvatanje Medić i saradnika (Medić i sar., 1997): "Opšta odlika disfunkcionalnih porodica je odsustvo roditeljskog saveza, intergeneracijske koalicije, intergeneracijsko probijanje granica, poremećaj partnerske relacije, nejasna komunikacija sa slanjem dvostrukih poruka, različiti vaspitni standardi, haotična raspodela vaspitnog autoriteta i moći..."

Prema Olsonu, bitna karakteristika koja razlikuje funkcionalne od disfunkcionalnih porodica jeste "morfogeneza" to jest potencijal za rast i razvoj sistema (za razliku od "morfostaze" koja označava rigidnost u pogledu promena).

Funkcionalnost ili disfunkcionalnost porodičnog sistema zavisi i od načina na koje sistem reaguje na pormećaje ravnoteže. Porodični sistem sa neusklađenim mehanizmima adaptacije reagovaće i na najmanji poremećaj ravnoteže daljim produblivanjem neravnoteže, što, povratno, još više ugrožava takav porodičnu sistem.

Knežević navodi da se kao odgovor na stresnu situaciju pojavljuju dva bazična modela prevazilaženja: otpor, kao kolektivni porodični napor da se minimizira i redukuje udar stresnih okolnosti, i adaptivno prevazilaženje, kao kolektivni napor porodice da se reorganizuje i konsoliduje i vrati normalnom načinu funkcionisanja.

"Proces prevazilaženja je oblikovan tako da menja stresne okolnosti, redukuje porodičnu tenziju i učvrsti jedinstvo i balans porodice u suočavanju sa stresom." (Knežević, 1994:18).

LITERATURA

1. Berger, J. (1992). Psihologija porodice-model stanja i odnosa RRRG, *Psihološka istraživanja* br. 5.
2. Berger, J. (1995). Psihološki potporni sistem. Prometej, Beograd..
3. Berger, J. (1998). Da li postoji psihološki potporni sistem, u Realnost psiholoških konstrukata, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Institut za sociološka i kriminološka istraživanja, Beograd, 175-199.
4. Vlajković, J. (1992). Životne krize i njihovo prevazilaženje, Nolit, Beograd.
5. Ekermen, N.V.(1987). Psihodinamika porodičnog života, Pobjeda.
6. Knežević, G. (1994). Tipologija porodica i ličnost maloletnog delinkventa, magistarski rad, Filozofski fakultet, Beograd.
7. Matejić-Đuričić, Z. (1999). Planiranje porodice i odgovorno roditeljstvo, Zbornik radova Instituta za demografska istraživanja, Beograd.
8. Medić S., Matejić-Đuričić, Z., Vlaović-Vasiljević, D. (1997). Škola za roditelje, Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta, Beograd.
9. Mitić, M. (1992). Porodica i promene, *Psihološka istraživanja* br. 5.
10. Mitić, M. (1995). Porodica i stres, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd.
11. Mitić, M. (1997). Porodica između poraza i nade, *Psihološka istraživanja*, br.8.
12. Rot, N. (1980). Socijalna interakcija II, Savez društava psihologa SR Srbije, Beograd.

THEORIES OF FAMILY FUNCTIONING

Nada Dragojević, Ivona Milačić Vidojević

*University of Belgrade,
Faculty of Special Education and Rehabilitation*

Summary

This article discusses the features of functional and dysfunctional family systems and theoretical models used to explain the differences in the functioning of family groups. A group of theoretical models explores the dimensions of family functioning and the positions in these dimensions which determine the functionality of family group. Another group of theories starts from the developmental model, trying to determine developmental stages that families go through while determining the rules, roles and values in family interactions, establishing boundaries of family system and forming family identity.

Within the boundaries of these theories, one should look for answers to questions about ways of sustaining or disturbing the stability, adaptability and cohesiveness of a family group, about criteria for determining a healthy or a disturbed family interaction, and about revealing family resources that enable purposeful development..

Key words: systemic family approach, family adaptability, family cohesion

Primljeno: 2. 12. 2010.